

ANONIMO, *I tre impostori. Mosè, Gesù, Maometto*, testo latino a fronte, Introduzione e note a cura di G. Ernst, trad. it. di L. Alfinito, Calabritto (Avellino), Mattia&Fortunato, 2006, pp. 32-70.

DE TRIBUS IMPOSTORIBUS

I.

DEUM esse, eum colendum esse, multi disputant, antequam et quid sit *Deus*, et quid sit *esse*, quatenus hoc corporibus et spiritibus, ut eorum fert distinctio, commune est, et quid sit *colere Deum*, intelligant. Interim cultum Dei ad mensuram cultus fastuosorum hominum aestimant.

Quid sit Deus describunt secundum confessionem suae ignorantiae: nam, quomodo differat ab aliis rebus, per negationem iustorum conceptuum efferant, necesse est. Esse infinitum Ens, id est, cuius fines ignorant, comprehendere nequeunt. Esse Creatorem coeli et terrarum aiunt, et, quis sit eius Creator, non dicunt, quia nesciunt, quia non comprehendunt.

Alii ipsum sui principium dicunt, et a nullo, nisi a se, esse contendunt; itidem ii dicentes quid, quod non intelligunt. Non, aiunt, capimus eius principium; ergo non datur. (Cur non ita: non capimus ipsum Deum; ergo non datur?) Atque haec est ignorantiae prima regula.

Non datur processus in infinitum. Cur non? Quia intellectus humanus in aliquo subsistere debet. Cur debet? Quia solet, quia non potest sibi aliquid ultra suos fines imaginari, quasi vero sequatur, ego non capio infinitum; ergo non datur.

Et tamen, uti experientia notum, inter Messiae sectarios aliqui processus infinitos divinarum, sive proprietatum, sive personarum, de quarum finitionibus lis tamen adhuc est, et sic omnino dari processus in infinitum statuunt. Ab infinito enim generatur Filius: ab infinito spiratur Spiritus Sanctus.

In infinitum generatur, proceditur. Si enim coepissent, aut si desinerent semel generatio ista, spiratio, aeternitatis conceptus violaretur.

Quod si etiam in hoc cum istis convenias, quod hominum procreatio non possit in infinitum extendi, quod tamen propter finitum suum intellectum ita concludunt, nondum iam constabit an non et suo modo aliae inter superos generationes, eaeque tanto numero fuerint, ac hominum in terra, et quis ex tanto numero pro Deo praecipuo recipiendus? Nam et mediatores Deos dari omnis religio concedit, quamvis non omnes sub aequalibus terminis. Unde illud principium: *Ens supra hominem, per naturam suam elevatum, debere esse Unum*, labefactari videtur. Atque inde ex diversitate Deorum progeneratorum diversitates religionum et varietatem cultuum postmodum ortas dici poterit: quibus potissimum Ethnicorum nititur devotio.

Quod autem obiicitur de caedibus aut concubitu Deorum paganorum, praeterquam quod haec mystice intelligenda, sapientissimi Ethnicorum iamdudum ostendere, similia in aliis reperiuntur; strages tot gentium per Mosen et Iosum Dei iussu perpetratae; sacrificium humanum etiam Deus Israelis Abrahamo iniunxerat. Effectus non secutus in casu extraordinario. Nil autem iubere poterat, aut serio iuberi ab Abrahamo credi poterat, quod prorsus et per se Dei naturae adversum fuisset. Mahomet in praemium suae superstitionis totum orbem pollicetur. Et Christiani passim de strage suorum inimicorum, et subiugatione hostium Ecclesiae vaticinantur, quae sane non exigua fuit, ex quo Christiani ad rerum publicarum gubernacula sederunt. Nonne polygamia per Mahometem, Mosen, et ut pars disputat, in Novo Testamento etiam concessa? Nonne Deus Sanctus Spiritus peculiari coniunctione ex virgine desponsata, Filium Dei progeneravit?

Quae reliqua de ridiculis idolis, de abusu cultus, Ethnicis obiiciuntur, tanti non sunt, ut nec paria reliquis sectariis obiici queant; quos tamen abusus a ministris potius quam principibus, a discipulis magis quam magistris religionum provenisse, facili labore monstrari potest.

II. Caeterum, ut ad priora redeam, hoc Ens, quod intellectus processum terminat, alii *Naturam* vocant, alii *Deum*. Aliqui in his conveniunt, alii differunt. Quidam mundos ab aeternitate somniant, et rerum connexionem *Deum* vocant; quidam *Ens separatum*, quod nec videri nec intelligi potest, quamvis et apud hos contradictiones non infrequentes sint, *Deum* volunt. Religionem, quatenus concernit cultum, alii in metu invisibilium potentium, alii in amore ponunt. Quod si potentes invisibiles falsi sint, idololatra efficitur, una pars mutuo ab altera, prout sua cuique principia.

Amorem ex benevolentia nasci volunt, et gratitudinem referunt, cum tamen ex sympathia humorum potissimum oriatur, et inimicorum benefacta odium gravius maximum stimulent, licet id hypocritarum nemo confiteri ausit. At quisnam amorem ex benevolentia eius emanare statuatur, qui homini leonis, ursi et aliarum ferocium bestiarum particulas indidit, ut naturam contrariam inclinationi creatoris indueret? Qui, non ignorans debilitatem humanae naturae, arborem ipsis posuerit, unde certe norat reatum ipsos hausturos, sibi et omnibus suis successoribus (uti quidam volunt) exitialem. Et hi tamen, quasi insigni beneficio, ad cultum vel gratiarum actionem teneantur, scilicet *Hoc Ithacus velit*, etc. Arripe mortalia arma, e. g. ense, si certissima praescientia tibi constet (quam tamen et alii, quoad contingentia, in Deo non dari adstruunt), hoc ipso eum, cui ob oculos ponis, arrepturum, seque et suam progeniem omnem miseranda morte interemturum: cui adhuc aliqua humanitatis gutta supererit, horrebit talia perpetrare. Accipe, inquam, gladium, qui e. g. pater es, qui amicus es; et si pater es, si amicus genuinus, obiice amico vel liberis cum iussu, ne incurrant, citra omnem dubitationem tamen et incursum vel miserandam stragem suorum, eorumque adhuc innocentium, daturum providens. Cogita, qui pater es, an eiusmodi facturus esses? Quid est ludibrium prohibitioni afferre, si hoc non est? Et tamen Deus haec praecepisse debuit.

Hunc ex benefacto suo colendum esse volunt, quia, aiunt, si Deus est, colendus est. Simili modo uti Indi colligunt: Magnus Mogol est, ergo colendus. Colunt etiam eum sui; sed cur? Ut nempe impotenti eius et omnium Magnatum fastui satisfiat, nil ultra. Colitur enim potissimum ob metum potentiae visibilis (hinc morte eius exolescit), spemque dein remunerationis. Eadem ratio in cultu parentum et aliorum capitum obtinet. Et quoniam potentiae invisibiles graviores et maiores habentur visibilibus, ergo etiam magis colendas esse volunt. Atque hi, Deus ob amorem colendus, inquirunt. At quis amor innocentes posteros, ob unius certo provisum, et proin et praeordinatum lapsum (praeordinationem concedendo ad minimum), obiiceret reatui infinito? Sed redimendos, inquis. At quomodo? Pater unum Filium miseriae addicet extremae, ut alterum cruciatibus haud minoribus tradat propter prioris redemptionem. Nil tale noverunt Barbari.

At cur amandus, cur colendus Deus est? Quia creavit. Ad quid? ut laberemur; quia certo praescivit lapsuros, et medium proposuit pomi vetiti, sine quo labi non poterant! Et tamen, colendum esse, quia ab eo omnia dependent in fieri, addunt tamen alii in esse quoque et conservari.

III. Quem in finem colendus Deus est? An ipse cultus indigus aut cultu placatur? Ita quidem est: parentes et benefactores coluntur apud nos. Sed quid hic cultus est? Societas humana mutuae indigentiae prospicit, et cultus est ob opinionem potentiae nobis subveniendi maioris et propioris. Subvenire vult alteri nemo sine mutuo adiumento suae quoque indigentiae. Agnitio beneficii et gratia vocatur, quae maiorem recognitionem sui beneficii postulat, utque exin celebretur, alter ei ad manus velut pedissequa sit, ut claritatem

etiam et suspicionem magnificentiae apud alios suscitet. Scilicet opinio aliorum de nostra potentia subveniendi particulari vel communi indigentiae, nos titillat, cristas pavonis instar erigit, unde et magnificentia inter virtutes est. Ast, quis non videt imperfectionem nostrae naturae? Deum autem omnium perfectissimum indigere aliqua re, quis dixerit? Velle autem eiusmodi, si perfectus sit, et iam in se satis contentus et honoratus, citra omnes extra eum honores, quis dixerit, nisi qui indigere eum? Desiderium honoris, imperfectionis et impotentiae signum praebet.

Consensum omnium gentium hoc in passu urgent aliqui, qui vel solos populares suos vix omnes allocuti, vel tres aut quatuor libros de testimonio universi agentes inspexerunt; quatenus vero auctori de moribus universi constet, non perpendentes. At nec boni illi auctores omnes norunt. Nota tamen de cultu, fundamentum in ipso Deo et operibus eius, non in solo alicuius societatis aliquo interesse habente, hic quaestionem esse. Nam ex usu id esse, potissimum imperantium et divitum in republica, ut exteriorem aliquam religionis rationem habeant, ad emolliendam ferocitatem populi, nemo est, qui non intelligat.

Caeterum de priori ratione sollicitus, quis in principali religionis christianae sede, Italia, tot Libertinos, et ut quid gravius dicam, tot Atheos latere credat, et si crediderit, quis dicat, consensum omnium gentium esse: *Deum esse, Eum colendum esse?* Scilicet, quia saniores tamen id dicunt. Quinam saniores? Summus pontifex, augures et auspices veterum, Cicero, Caesar, principes, et his adhaerentes sacerdotes, etc. Unde vero constat, quod sic dicant et statuunt, uti dicunt, et non ob interesse suum talia prae se ferant? Hi nempe ad gubernacula rerum sedent, et reditus ex populi credulitate, summam invisibilium potentiam et vindictam minati, suamque quandoque cum his intimiorem collationem et nexum ementiti, pro sua luxuria idoneos vel excedentes sibi acquirunt. Sacerdotes enim talia docere, mirum non est, quia haec ratio vitae ipsorum sustentandae est. Et haec sunt ea saniorum dictamina.

IV. Dependeat hoc universum a directione primi moventis, at vero id dependentia prima erit. Quid enim impedit, quo minus talis primus DEI ordo fuerit, ut omnia, cursu semel praestituto, irent usque ad terminum praefixum, si quem praefigere voluit? Nec nova cura, dependentia vel sustentatione iam opus erit, sed ipsis ab initio cuique virium satis largiri potuit. Et cur non fecisse autumandus? Nec enim visitare eum omnia elementa et universi partes, sicut Medicus aegrotum, credendum est.

Quid ergo de conscientiae testimonio dicendum, et unde illi animi metus ex malefactis, si non constaret nobis speculatorem et vindicem desuper adstare, cui ista displiceant, utpote cultui eius omnino contraria? Non iam animus est, naturam boni vel mali, nec pericula praeiudiciorum et plurimi timoris vanitates, ex praeconceptis opinionibus oriundas, altius persequi. Id tantum dico, inde haec ortum ducere, quia nempe omnia malefacta nituntur in corruptione et conversione harmoniae subveniendi mutuae indigentiae, quae genus humanum sustentat; et quia opinio de eo, qui promovere magis quam adiuvere indigentiam istam velit, odiosum eum reddit. Unde contingit, ut ipse timeat, ne vel aversionem aliorum et contemptum incurrat, vel aequalem denegationem subveniendi indigentiae suae; vel amittat potentiam suam insuper tum aliis, tum sibi succurrendi, quatenus nempe spoliationem potentiae nocendi a reliquis metuere debet.

Atque ita agere, aiunt, eos, qui non habent lumen Scripturae Sanctae, secundum naturale lumen, pro conscientiae suae dictamine, quod certo arguat, indidisse DEUM intellectui communi hominum, scintillas suae cognitionis et voluntatis aliquas, secundum quas agentes, recte fecisse dicendi sint. Et quaenam ratio horum colendi DEUM dictaminum esse queat, si non haec sit? Caeterum, num bestiae secundum ductum rationis agant, multis rationibus disputatur, nec iam decisum est, quod tamen non moveo. Quis tibi dixit, quod id non fiat, aut quod politum brutum rudi homini et sylvestri quandoque intellectu et facultate diiudicandi non praestet? Ut autem, quod res est, dicam, plurima otiosorum hominum pars, qui ex

cogitationibus rerum subtiliorum et communem captum excedentium vacarunt, ut suo fastui satisfacerent atque utilitati, multas subtiles regulas excogitarunt, quibus nec Thyrsis nec Alexis, cura sua pastorali et rustica impediti, vacare poterunt. Unde hi fidem otiosis speculantibus habuere, quasi sapientioribus, adde et aptioribus ad imponendum insipidis. Hinc, bone Alexi! abi, Panes, Sylvanos, Satirosque, Dianas, etc. cole, isti enim magni philosophi tibi communicationem somnii Pompilliani facient, et concubitus cum nymphea Aegeria narrare, et hoc ipso ad istorum cultum adstringere volent, proque mercede sui operis, et reconciliatione et favore illarum invisibilium potentiarum sacrificia succumque gregis et sudorem tuum pro sua sustentatione desiderabunt. Et hinc, quia Titius Panem, Alexis Faunos, Roma Martes, Athenae ignotos Deos coluere, credendum est; bonos istos homines quaedam ex lumine naturae cognovisse, quia otiosa speculantium inventa et attributa erant, ne quid inclementius in aliorum religiones dicam.

Et cur haec ratio non etiam dictitavit aberrare eos in cultu, signaque et lapides tanquam Deorum suorum habitacula ridicule colere? At vero credendum est, quia bonae foemniculae Franciscum, Ignatium, Dominicum et similes tanto cultu prosequantur, dictare rationem ad minimum sanctorum hominum aliquem esse colendum, et istos ex lumine naturae prospicere cultum alicuius potentiae superioris iam non visibilis. Cum tamen haec sint commenta otiosorum nostrorum sacerdotum pro suae sustentationis lautiori incremento.

V. Ergone DEUS non est? Esto, sit; ergo colendus? Sed hoc non sequitur, quia cultum desiderat. Sed desiderat, quoad cordi inscripsit. Quid tum amplius? Sequemur ergo naturae nostrae ductum. At is agnoscitur imperfectus esse: in quibus? Sufficit enim ad societatem hominum sic satis tranquille colendam. Nec enim alii religiosi revelationem secuti feliciter vitam transigunt. At magis est, quod de nobis exigit DEUS, imprimis cognitionem DEI exactiorem. Sed tamen, qui id spondes, cuiuscunque religionis sis, non praestas. Quid enim DEUS sit, in revelatione qualicunque obscurius longe est, quam antea. Et quomodo conceptibus intellectus id clarius sistes, quod omnem intellectum terminat? Quid tibi videtur de his? *Deum nemo novit umquam*; item: *Oculus non vidit*; item: *Habitat in luce inaccessibili*; item: *Post revelationem adhuc in aenigmate*? At, quanta aenigmati claritas sit, cuique notum credo. Verum, unde tibi id constat, DEUM ista exigere? An ex desiderio intellectus, terminos sui captus superandi, et omnia perfectius, quam facit, concipiendi; an aliunde?

Ex speciali revelatione? Quis es, qui hoc dicis? bone DEUS! quanta revelationum farrago! Oracula ethnicorum prodis? Haec iam risit antiquitas. Sacerdotum tuorum testimonia? Sacerdotes tibi offero contradictorios. Pugnetis invicem: sed, quis iudex erit? quis controversiae finis? Mosis, Prophetarum, Apostolorum scripta profers? Opponit se tibi Alcoranus, qui haec corrupta dicit ex novissima revelatione; et autor eius divinis miraculis se gloriatur corruptelas et altercationes Christianorum gladio secuisse, uti Moses Ethnicorum. Vi enim Mahomet, vi et Moses Palaestinam subiugavit, uterque magnis miraculis instructus. Et Sectarii istorum, ut et Vedae et Brachmannorum ante MCCC retro secula obstant collectanea, ut de Sinensibus nil dicam. Tu, qui in angulo Europae hic delitescis, ista negligis, negas; quam bene, videas ipse. Eadem facilitate enim isti tua negant. Et quid non miraculorum superesset ad convincendos orbis incolas, si mundum ex Scorpionis ovo conditum et progenitum terramque Tauri capiti impositam, et rerum prima fundamenta ex prioribus III Vedae libris constarent, nisi invidus aliquis Deorum filius haec III prima volumina furatus esset! Nostri id riderent, et apud eos novum hoc stabiliendae religionis suae argumentum foret, non tamen, nisi in cerebro Sacerdotum suorum fundamentum habens. Et unde alias profecta tot immensa de Diis Ethnicorum volumina et mendaciorum plaustra? Sapientius MOSES, qui artibus primo Aegyptiorum excultus, id est, astrorum et Magiae cultu, dein armorum ferocia, Palaestinae regulos sedibus extrusit, et

specie colloquii Pompiliani fidentem rebus suis exercitum in otiosorum hominum possessiones advexit: scilicet, ut ipse esset Dux Magnus et frater eius Sacerdos Maximus, ut ipse princeps et dictator aliquando populi esset. Alii per vias dulciores et delinimenta populi sub proferenda sanctitate (horresco reliqua proferre), et eorum sectarii per pias fraudes, in occultioribus conventiculis, primo imperitam paganorum plebem, dein et ob vim pullulantis novae religionis, timentes de se et odiosos principes populi occuparunt. Tandem alius belli studiosus ferociores Asiae populos, a Christianorum Imperatoribus male habitos, fictis miraculis ad se adscivit; sub promissione tot beneficiorum et victoriarum, exemplo Mosis, discordes et otiosos Asiae Principes subiugavit, et per acinacem religionem suam stabilivit. Prior Ethnicismi, alter Iudaismi, tertius utriusque corrector habitus, quis Mahometis, quis Mahometismi futurus sit, videndum est.

VI. Scilicet, eo credulitas hominum fraudibus subiecta est, cuius abusus sub specie alicuius utilitatis merito IMPOSTURA vocatur. Huius in genere naturam et species hic latius evolvere, nimis et longum foret et taediosum. Caeterum id nobis observandum, quod concessa etiam naturali religione et debito cultu divino, quatenus per naturam dictari dicitur, iam omnis novae religionis princeps IMPOSTURA suspectus sit; potissimum, cum, quantae in religione aliqua propaganda fraudes intervenerint, in aprico omnibus sit, et ex dictis et dicendis obvium.

Manet id ergo secundum oppositum prius immutabile: *Religionem et cultum DEI secundum dictamen luminis naturalis consentaneum et veritati et aequitati esse*. Qui vero aliud quid circa religionem statuere vult, vel novum, vel dissonum, idque autoritate superioris invisibilis potestatis, suam reformati potestatem evidenter producat necesse est, nisi ab omnibus *impostor* haberi velit, qui omnium sententiae adversatur, non sub concluso ex naturali ratione, non sub revelationis specialis auctoritate. Insuper sit eiusmodi vitae ac morum probus, qui a multitudine dignus credi possit, quem tam summum et Sanctum Numen in suam conversationem recipiat, cui nil placuit impuri quidquam; nec id solum propria confessio aut vita sic satis sancte ante acta, aut miracula aliqua, id est *actiones extraordinariae* probare poterunt; nam et id magis artificiosis et deceptoribus hominum, mendacibus, hypocritis commune est, qui ex istis rebus commodum aut gloriam aucupantur; nec etiam id attendendum, eo vesaniae quosdam processisse, ut sponte mortem appeterent, quo contemnere omnia et sincere crederentur, uti varii apud philosophos veteres. Nec etiam credendum peculiaribus eos divinis viribus suffultos fuisse, in eo, quod ex inani imaginatione et vana aureorum montium persuasionem propter defectum iudicii perpetrarunt. Hi enim nec rem satis iudicarunt, nec veri Doctores; quos ut probe discernas, dixi non solum proprium eorum testimonium sufficere, sed et ipsos inter se et alios testes cum ipsis conferre opus est, eosque tum notos et familiares, tum ignotos, tum amicos et inimicos: atque dein collectis omnium testimoniis, tum cuiusque Doctoris de se ipso, tum aliorum veritatem rei penetrare. Et si testes ipsi nobis ignoti sint, testes de testibus, et sic porro consulendi erunt. Adiecto insuper examine de sua iudicandi facultate; an capax sis, falsum talibus vel aliis circumstantiis, maxime vero similibus involutum, a vero discernere, addita inquisitione, unde eas notas hauseris veritatis dignoscendae; collato adhuc aliorum iudicio, quid hi ex tali demonstratione vel testimonio colligant. Atque hinc colligere licebit, an verus revelationis divinae voluntatis nuncius sit, qui id prae se fert, et an dictamen eius presso pede sequendum sit. At, ne hinc in circulum incidamus, omnino cavendum est.

Cumque primarum religionum ea sit natura, ut una aliam praesupponat, ut Mosis Paganismum, Messiae Iudaismum, Mahumedis Christianismum, nec semper aut quoad omnia, sed certis solum in partibus posterior priorem reiiciat, quoad reliqua etiam in priori se fundet, ut Messias faciunt et Mahomet; opus erit non solum vel postremam, vel mediam vel priorem, sed omnes et singulas accurate perlustrare, praecipue cum in quavis secta

imposturae arguantur, ut veteres a Messia, qui legem corruperint, Christiani a Mahometo, qui corruperint Evangelium. Quoad hos nil mirum, cum et Christianorum secta altera alteram corrupti textus Novi Testamenti arguat; <magis quam> ut constare queat, an et hic, qui imitandus proponitur, verae religionis ductor sit, et quatenus ii, qui se praesuppositos dicunt, audiendi sint. Nulla enim in examine Secta praetermittenda est, sed omnis conferenda, citra quaecumque praeiudicium. Nam, si unica praetermittatur, ea forsitan ipsa est, quae verior est. Ita, qui Mosen sequitur, veritatem secutus erit, etiam secundum Christianos; caeterum in eo solo non debebat subsistere, sed et veritatem Christianae religionis indagare.

VII. Omnes equidem doctores secum esse unaquaeque secta asserit, et quaelibet se id expertam, et quotidie adhuc experiri, nec dari alios meliores. Adeo ut vel omnibus credendum, quod ridiculum, vel nulli, quod est securius, usque dum vera sit via cognita, ne tamen ulla in collatione praetereatur.

Non obstat quod ut cognoscatur, bis duo esse quatuor, opus haud sit omnes mathematicos congregare. Res enim non est eadem, quia nemo est visus, qui dubitaverit an bis duo quatuor sint, cum e contrario religiones nec in fine, nec in principiis, nec in mediis concordent. Ponamus sic, ignorare me rectam salutis viam, sequor interim Brachmannos vel Alcoranum; nonne Moses et reliqui dicent: Et quid mali tibi a nobis profectum est, quod ita reiiciamur, meliores interim et veriores? Quid respondebimus? Credidi Mahometo vel Gymnosophistis, in quorum doctrina natus, educatus sum, et unde intellexi, tuam et sequentem Christianorum religionem iamdudum abolitam, et corruptam, esse vel corruptrices esse. Nonne reponent, nescire se quicquam de illis, et illos de vero salutis ductu; quodque sciant, esse, quod corruptores sint et *impostores*, fictis miraculis et mendaciis populum delinientes? Nec ita simpliciter fidem adhibendam uni hominum vel sectae, reiectis citra omne vel debitum examen reliquis omnibus. Eodem enim iure dicere Aethiopem, qui non sortitus est de suis terris, non dari alterius quam nigri coloris sub sole homines.

Praeterea et id in examine sectarum reliquarum attendi debet, ut par in omnium inquisitione diligentia adhibeatur, nec altera ingenti opera illustrata, reliquae vix levi brachio tangantur, statim ob unam vel alteram positionem primo intuitu iniquam visam, aut famae malos de principe eius sectae rumores a tergo reiectis reliquis. Nec enim confestim pro dogmate vel indubitato testimonio habendum, quod vagabundorum primus quisque de adversa religione adseruerit. Eodem nempe iure primitus communi fama et sola nominis recensione, Christiana religio horrore aliis erat, aliis ludibrio: apud hos, quod Asini caput colerent, apud illos, quod Deos suos comederent ac biberent, etc., ut Christianum esse, id demum capitalem DEI et hominum inimicum esse reputaretur: cum tamen eiusmodi narrata vel male intellecta, vel egregia mendacia essent. Quae inde confirmabantur, partimque orta erant, quod hostes illius religionis vel plane non, vel non recte cum ipsis Christianis, et ex his, scientioribus conferrent, verum primo idiotae vel desertori, aut inimico eius crediderint. Cumque ita proposita examinis ratio tantae difficultatis sit res, quid de infantibus dicemus, quid de foeminis, quid de maxima plebis parte? Exclusi iam erant a securitate de sua religione omnes infantes, et foeminarum maxima pars, cui et ea quoque, quae clarissime, quam fieri potest, ex principiis alicuius religionis deducuntur, tenebrae sunt. Et ex earum modo vivendi probe conspicias non habere ipsas, nisi perpaucissimas eximas, tam exactam facultatem penetrandi eiusmodi mysteria. Ut nihil de infinitate minuti populi aut rusticorum dicam, quibus alimentorum suorum quaesitio pro summa rationis est; reliqui bona fide vel adsumunt, vel reiiciunt. Ita scilicet minimae orbis parti superest, quae omnes religiones ponderet, suam exacte conferat, rationes veritatis vel fraudis, in quibus nempe minutiis decipi posset, probe discernat; sed potior numerus aliorum fidem, ut plurimum rerum

sacrarum professorum, quorum scientia et iudicandi in sacris facultas notoria habetur, sequitur.

Idque in quavis religione, quod potissimum faciunt ii, qui legere et scribere nequeunt, aut quod legant non habent. Notandum autem erat quod hic non sufficiat, religionis alicuius doctores iudicio et experientia professa satis accuratis pollere, ut vera a falsis discernere queant; sed et reliquis certo certius et iudicio non minus accurato id constare debet, insuper habere illos verum a falso discernendi non modo facultatem, sed et manifestandi voluntatem. Certi quippe adprime esse debemus, nec falli nec fallere eum velle, qui eiusmodi scientiam et voluntatem profitetur.

Et qualem hic inter tot diversissimos etiam unius sectae palmariae Doctores electionem faciemus? Quando enim socios et collegas intuemur, qui in pluribus sentiis disconveniunt, caeteroquin amicissimi, alteruter dissentiens id faciet propter aliquem defectum, vel quod rem non recte intelligat, atque ita facultate iudicandi careat; vel quod cedere nolit, et ita voluntatem vera fatendi non habeat. At, licet hoc in articulis secundariis contingeret, tamen hi suspecti redduntur etiam quoad reliqua; in utroque quippe veritas una est, et qui una in parte ab ea, vel ex defectu iudicandi, vel ex voluntate depravata recedit, eius rei etiam in reliquis suspectus, atque id merito, redditur. Quare, ut iudicare possis de habilitate vel ingenuitate alicuius Doctoris in religione, primo aequae habilis sis, ac ille necesse est, alias enim facillime imponere tibi poterit: et ille praeterea, si tibi non omnino sit notus, testimonio aliorum indigebit, et hi rursus aliorum, quod in infinitum tendit, nec solum veritatis, scilicet docuisse talia ipsum, sed et ingenuitatis, citra fraudem id fecisse. Et de testibus ingenuitatis et dictorum itidem ratio omnino habenda erit. Quem vero hic terminum pones? Nec id satis est, apud alios talia iam disputata esse; quam bene etiam id factum sit, videndum. Communes namque demonstrationes, quae publicantur, nec certae nec evidentes sunt, et res dubias probant per alias saepe magis dubias; adeo, ut exemplo eorum, qui circulum currunt, ad terminum semper redeas, a quo currere incepisti.